

כ

שטר שותפות שכתוב בו לא יוכל א' להלוות ברבית אם מותר באמנות.

כבר אסף רוח דעת בתפניו וצורר מי הגמרא בשמלה ותקים כל אפסי ארץ הפוסקים לטהר במגע מעלת הפוסק הנ"ל, די והותר בנידון זה, ולע"ד ברורים הדברים שלשון השטר לא יוכל ראובן הנ"ל או ב"כ להלוות בריוח לשום אדם וכי כולל ג"כ נתינת ממון או רכוש שימשך מהמתנת המעות ריוח או רבית, אי בעית אימא קרא קריאת השטר אי בעית אימא סברא, קריאת השטר שלשון הלוואה דקאמר ודאי דלא קורא מעות אלא ג"כ רכוש וכל דבר במשמע שכן בכל הגמרא מלה ולוה נקרא כל נושה וחייב לחבירו אף אם לא קבל מ"מ ובדיני ריבית בפירוש אומרים אסור ללוות סאה בסאה וכי הלוה לו סאתים חטים וכי¹ א"כ כשכתב לא יוכל להלוות בריוח רכוש במשמע, ואם נדייק מלת בריוח אין לך ריוח גדול מזה שמרויח כפלים תחלה בשוה הממון בשעת נתינה ואח"כ בריבית בשכר המתנה, וסברא שהרי למה התנה שוכר חזקה בו כך אלא כדי שלא ישיג המשכיר גבולו ויבואו הצריכים ללות מחנותו מעות על המשכון, ועתה פלוני שיצטרך לו בגד ללבוש ואין לו מעות אם לא היה ראובן מהגוה בתת לו הבגד באמנה מפני הרוח היה לוקח חפץ מביתו ובא למשכנו לשמעון לקנות ממנו הבגד. נמצא מפסיד וטורף משל שמעון, ומכמה טעמים אחרים אשר לא אאריך לבי אומר לי שעפ"י תנאם לא יוכל המשכיר לעשות שום עסק רבית, גם אם חלושה היא דעת המחזק אנו"ש יא"מ.

כא

סס על גלוי הראש¹.

שאלה משמיה דמר אמרו, שבדרשתו פ' ואתחנן² בתוך דבריו אמר שמותר לילך וכ"ש לעמוד בגלוי הראש, ונפלאות היתה בעיני רבים שנוהרים בזה, לכן בחסדו יבא נא דברו ואם אמת יצא מפיו זה, כי חזקה אצלנו לא יאמר דבר אם לא בטעמו ונימוקו עמו. **תשובה** האמת הוגד לכם שבדרשתי פ' ואתחנן עודני מדבר בתפלה אמרתי שא' מתנאייה הוא אומ' ז"ל אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש³, וכי כובד ראש זה אינו ר"ל לשאת כובע או מצנפת שוקל עשרה ליטרו', אלא להיות דעתו מיושבת עליו כמו הפכו שהוא קלות ראש אינו ר"ל ללכת בכובעו בידו לכבד זולתו או מפני החום כמו שחשבו קצת שזה אינו אסור, ואין זה הקלות ראש שגנו חז"ל באומ' שחוק וקלות ראש מרגילין האדם לערוה⁴ וכיוצא, כי אם השחוק (ט"ז ע"ב) והליצנות ובלתי נשוא פנים לגדולים, כה היו דברי ויען היה מי שהשיב עליהם ותפש עלי בכך⁵ באתי לערוך מילין ובקיצור⁶ אומר כי אם היה איסור בגלוי הראש יהיה או משום שיהיה בו משום

1 בי"מ פ"ה מ"א.

1 התשובה נדפסה על ידי י. ריבקינד בספר היובל לכבוד לוי גינצברג (חלק עברי) גיו יורק תש"ה עמ' תא—תכג. ריבקינד מרחיב את הדיבור והשוואת דינים שונים בנדון התשובה. השוה S. Krauss : The Jewish rite of covering the head, שנתון בית המדרש לרבנים בסניפינו שנה יט עמ' 191 ואילך.

2 ואינו במדבר יהודה. 3 ברכות פ"ה מ"א. 4 אבות ג, יב. 5 ולא כהערת ריבקינד.

דרכי האמורי, או משום ובחוקותיהם, או משום ערוה, או משום חציפות, וזולת ד' אלה כ לא מצאתי בו שום אסור, הגם שהיה מי שהיה שחשב לומר שיהא אסור אולי יבא לעבור כך לפני כו"ם, זה הבל, שהרי בהדיא התיר אף כי יעץ מהר"ם איסרלן בהגהותיו י"ד סי' ק"נ להסיר הכובע ולהשתחוות קודם בוא צורת כו"ם כדי שבבואה לא יתראה מסירו בעדה, ע"ש, כ"ש בשאינו מתכוין ודרך העברה שלא יגזרו ועוד שהרי כשדברו בזה חז"ל לא היה בכל גלילותיהם מנהג להסיר הכובע לכבד שום כו"ם, נבא א"כ לחקור על הד' פנים הנ"ל, ובכן משום דרכי האמורי ליכא ולא משום ובחוקותיהם, וראיתי לערב שתי אלה יחד כי בדברי רז"ל כמעט א' הן, שבספרא אמ' ו ובחוקותיהם לא תלכו שלא חלך בנימוסיות שלהן וכו' ר"מ אומ' אלו דרכי האמורי שמנו חכמים, ר"י אומ' שלא תנחור ותספר קומי וכו', ולפי ר"מ שמפרש חקותיהם כך מה שמנו הן האומ' דן דני גד גדי ו וכו' וזה אינו ודאי מאותן דברים שמנו, ולא כמו שחוט תרנגולת זו שקרא כמו תרנגול ו שכל הפוסקי' בארצו לדרכי האמורי, ואעפ"כ נוהגי' בו בבני עמנו ואין מוחת, וכתב רא"מ שאין לנו מסבא להוסיף על חוקות הגויים לאסור רק אותן הדברים שקבלה הם בידי החכמים שהם חוקות הגויים, ככתוב בהגה' מיימונית פי"א מהל' ע"ז והיטיב לדבר שאם אי אתה אומ' כן יהיה כל דבר מחוקות הגויים, והרב הגדול רמב"ם שם פ' י"א מהלכות ע"ז כשכתב אין הולכים בחוקות הגויים וכו' ולא יגדל ציצת ראשו ולא יגלח וכו' ככל מה שהזכיר כל דבר המתחס לראש ולשיער לא כתב ולא יגלח ראשו כמותם, ודבר גדול הוא שבכל חבורו הגדול שלא הניח קוץ של אסור או של חסידות שלא הזכירו לא מצאתי שהזכיר דבר בגלוי הראש אלא בהלכות תפלה פ"ח ו אמר ולא יעמוד בתפלה באפונדתו ולא בראש מגולה וכו', והרב ר"מ איסרלן בהגהותיו י"ד סי' קע"ח על לשון רמב"ם ז"ל הנ"ל כתב וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו הגויים משום פריצות וכו' או בדבר שנהגו למנהג וחוק ואין טעם בדבר דאיכא למיחש ביה משום דרכי האמורי ושיש בו שמץ ע"א מאבותיהם אבל דבר שנהגו לתועלת וכו' וכן שעושים משום כבוד או טעם אחר מותר ולכן אמרו שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי עכ"ל, ורי שדבר כזה הנהוג משום כבוד אין בו משום ד"ה, וכמה נשתבשו קצת מהמתיהרים בתסידות המואסים לקרא בספר שלא יהיה עברי ולכן לא ידעו מדברי הימים מה שנגזע לכבוד ולתפארת תורתנו האומרים שיש בזה משום ובחוקותיהם, כי הסרת הכובע נחחדש מאת קוסטאנטינו מחזיק אמונתם להראות הטבילה שלהם שזוהו הבל כמו שבא בפסק אדם גדול¹⁰ אשר אצלי בענין זה של גלוי ראש המתיר אותו לגמרי, (מ"ב סי' מ"ח), שמקדם לפני מירקוריא היו זובחים בגלוי ראש כי שמוהו שר האמת¹¹ ולפני המזבח הגדול של אירקולי ג"כ אחרי בוא איניאה באיטאליאה וכו' באופן שהוא מנהג קדמון קודם אמונתם מאות שנים, ואל יאמר אומר שמכאן ראיה לאסור משום ובחוקותיהם כיון שהיו עובדים לאלילים והם בדרך זה שלא יצא מנהג לכבד בגלוי ראש מהיותם עובדים לאלו בגלוי ראש אלא נהגו לעבדם כך לפי שבעלמא היה כבוד לעשות כך, כי כן כתב החכם הנ"ל בין כמה טעמים שראה בין הכותבים ישר בעיניו מה שכתב פלוני שבהיות הראש בנו אבר אלקי ועליון (י"ז ע"א) מושב השכל החושים והתנועה כמבואר בעצמו ראוי הוא

6 אחרי מות, יג. ה. 7 תוספתא שבת ז, ד. וע"י עוד ריבקינד הע' 8.

8 שם ו, ה. ע"י ריבקינד הע' 9. 9 צ"ל : ס"ה ה"ח. 10 לא נתפרש מיהו.

11 אולי קשור בטכס של החמשה-עשר במאי הנזכר ב-Fasti של אוכיה, תרוז 573 ואילך. כיום זה התחננו סוחר רומא בפני האל מרקוריוס שיסיר מהם את עוון רמאותם.

שבאבר האלקי נכבד מי שראוי לכבוד לסיבת איזה ענין אלקי שבו ע"כ יצא לנו שאין בגלוי הראש ודאי משום ד"ה ולא משום ובחוקותיהם, מהטעם הג' שיהא אסור משום ערוה לא מצינו, שהרי אמרו ז"ל שער באשה ערוה יי זה לפי שהוא א' מקישוטיה שמעוררת בו האנשים לזנות, אבל שער האיש לא ראיתי ולא מצאתי שיהא אסור להראותו משום ערוה ואילו היה כך לא צוה ה' לנזיר גדל פרע שער ראשו, ולא נתן כח לשמשון בשערו אשר בסורו וה' סר מעליו, ולא אחז המלאך את הנביא בציצת ראשו וכמה מאלו, ובזהר פ' נשוא איתא שער דדכורא¹², נשאר הטעם הד' שיהא בו איסור משום חציפות ועזות והא ודאי מלתא היא שראו ולא ראו הבינו ולא הבינו האוסרים, משום מעשה שהביאו במ' כלה י' פ' ר' יהודה שהיו זקנים יושבים ועברו לפנייהם שתי תנוקות א' גלה ראשו וא' כסה ראשו, זה שגלה ראשו א"ר אלעזר ממזר וכו' וסוף אמרינן שם בגמ' וש"ס גלויא דרישא עזותא תקיפא היא, ובקדושין פ"ק¹⁴ רב הונא לא הוה אויל ד' אמות בגלוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי, ובפ' כ"כ י' א' רב הונא בריה דרב יהושע תיתי לי דלא סגינא ד"א בגלוי הראש, ורב נחמן¹⁶ דא"ל אימיה כסי רשיך כי היכי דתהוי עלך אימתא דשמיא וכו' ועתה באתי להשכיל להשיב שאפ"ה איסור ליתא ואין בו אלא משום חסידות, ולא זו בלבד אלא שלנו בני איטאליאה אפי' משום חסידות ליכא למיחש כשהוא מפני הכבוד או מפני החום, וכך כתב הכל בו סימ' י"א הביאו ב"י א"ח סי' צ"א כתב מהר"ם שאינו אסור לילך בגלוי ראש כי מה שאמרו בפ' כ"כ תיתי לי דלא סגינא ד"א בג"ה ר"ל שזו מדת חסידות עכ"ל וכן ודאי משמע לשון תיתי לי וכן א"ר רב הונא לא הוה אויל וכו' שאם היה אסור מן הדין מאי רבותיה דרב הונא, וזה הביאו הרב קארו ז"ל הצעה למה שכתב אח"כ והר"ף¹⁷ כתב שיש למחות שלא להכנס בבה"כ בג"ה ורבינו ירוחם¹⁸ כתב סוף גתיב י"ו שאסור לברך בג"ה ומחלוקת אם מותר להוציא אזכרה מפיו בג"ה שהרי הוא ד"ל כתב בש"ע סי' ב' ולא ילך ד"א בג"ה, ואם איתא דג"ה אסור בכל ענין כ"ש שיהא אסור בבה"כ ולהוציא אזכרה מפיו, אלא דבעלמא מדת חסידות הוא וכאן י"א שיש למחות, וזה ברור בדברי הרב הנ"ל סימ' הג"ל שפיו פתח בתכמה ואמר אסור לילך בקומה זקופה ולא ילך ד"א בג"ה, בקומה זקופה אמר אסור ובג"ה אמר ולא ילך ולא אמר אסור, שכך הם דברי הגמר¹⁹ שהביא הטור שם אריב"ל אסור לילך בקומה זקופה, ויכסה ראשו כדאיתא נמי התם רב הונא לא אויל וכו' אמנם בעל הלבושים ז"ל גם לו לבב כמוהם אפי' שהזכיר מלת אסור אם נדייק בדבריו, ששם סי' ב' סעיף ו' כתב וז"ל ויקום וילך בהכנעת קומה ולא בקומה זקופה מפני שנראה כדוחק רגלי השכינה שהוא ממלא את העולם כולו שנא' מלא כל הארץ כבודו, ומטעם זה ג"כ אסור לילך בג"ה אלא יכסנו כי התולך בג"ה הולך בקלות ובקומה זקופה וכאילו אין אלק' ממעל עכ"ל, דוק אמרו ומטעם זה אסור כלומר אף שבאמת אינו אלא מדת חסידות במקום שיהא שייך טעם זה שלכת בג"ה יתא חציפות כמו הלכת בקומה זקופה (כל בני המזרח כמ"ש לפנינו) נראה לו לאסור, ראיה לפרש דבריו באופן זה שאח"כ סי' מ"ו סעיף ב' כתב ז"ל וכן במצנפת וכובע אין כונת האומות ככונת ישראל וכו' עד אומ' דק"ל (י"ז ע"ב) שאסור לילך בג"ה או לפחות מדת חסידות הוא כמו שיתבאר בסי' צ"א

11 ברכות כה, א. 12 ע"י ריבקינד עמ' תיד הערה ג, הדן בציטטה זאת של ריב"ם.

13 השוה ריבקינד שם הע' 17—18. 14 לא, א. 15 שבת קיח, ב.

16 שם קנו, ב. 17 ב"י שם, שם. 18 שם, שם, חשודה ריבקינד עמ' תסו, הע' 35.

19 קדושין לא, א.

עכ"ל. הרי שפרש את עצמו שמ"ש אסור היה לפי הטעם שחידש הוא שבאמת מדת חסידות הוא וכן ביאר בלשון אחרון שלו סי' צ"א ששם הביא שיש למחות ליכנס בבה"כ בג"ה ולא דבר אלא זה משמע דמסיק דמדת חסידות לבד הוא שאם היה אסור בכל אופן היתה הכניסה בבה"כ אסורה מכ"ש כניזכר לעיל. והו' כל מה שנמצא בגמ' ופוסקים בענין זה אשר ממנו נראה ברור שאין גם א' אומר שיהא אסור, ועתה אל פניהם אוכית שאפי' ממדת חסידות להמנע מדבר שיש בו חוצפה לנו בני איטאליאה אין מונע בשום צד, כי דברי רז"ל צריך להבינם כפי המקום והזמן והאדם דאל"כ נהיה בדבריהם אפיקורסים כמו הקראים בתורה שבכתב, כי אין קץ לדברים שמצינו להם ז"ל אסורים שנעשו מותרים בחלוקה הזמן והמקום. והנה לפי המלבושים שנוהגים בני מזרח וגלוח ראשם והמצנפת ודאי שג"ה יורה להם עזות מצח כי אין להם מנהג להסיר המצנפת לכבד גדולים ולא לסבה אחרת, ומי מהם שילך כך יתראה שוטה או חצוף, אבל לנו בני איטאליאה שלבושינו באופן אחר ומגדלים שערונו ומנהג הוא להסיר הכובע ולעמוד כך לפני הגדולים לכבדם, איך יחשב המוסר חוצפה והכבוד עזות, הלא אם יעברו עתה שתי תינוקות לפני זקנים וא' יגלה ראשו לכבדם וא' לא מי מהם יחשב בעל מוסר ומי החצוף, ודאי המגלה ראשו יאמרו שהוא בעל מידות טובות וממעשה דמ' כלה נראה ההפך, אלא ודאי שאותו התנוק אה"נ היה חצוף לפי המלבוש והמנהג והמקום הרי הרמב"ם ז"ל כתב פ"ה מה' תפלה לא יעמוד בתפלה באפונדתו ולא בראשו מגולה ולא ברגלים מגולות אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני גדולי אלא בבתי רגלים, וכן פסק הרב קארו ז"ל אע"ג דאמרינן בחגיגה יי לאו אורח ארעא לגלוי כרעיה קמי מארי דמקום שנהגו אינו בכלל וכן נהגו בכל ארץ המערב וכו' יי וא"ת אי"כ לפי זה מקום שנהגו בג"ה יהא מותר גם בתפלה ובבה"כ, יש להשיב שאעפ"י שיש סברא אמרו למחות זה הן כי בה"כ לנו עתה מקדש מעט ומבקשים אנו להדמות לבה"מ ולא נהגו בו ג"ה, הן שהיה בזה משר' ובחוקותיה' שעקר עבודתם בהנחת זבתם על הראש כנודע, גם ב"א שאסור להזכיר השם בג"ה, חשבתי למשפט אנשי דעת יספיק זה להראות שמה שנזרק מפי אין תפישה עליו כ"ש שאני דברתי לכבד שר או גדול או מפני החום הרב שיש אנשים לא יוכלו לסבול אותו הצער, ולא אמרתי מפני זה שלא יהיה נכון להרגיל בנים בקטנותם בכסור הראש, ושטוב יעשה מי שילך בג"ה בלי כובע אפילו בידו או להראות קווצותיו תלתלים מסלסל בשערו או מי שיכול לעשות בלא זה שיעשנו לכתחלה, רק כונתי לחת התנצלות על עצמי מפני הרואי' אותי הולך כך בחמה מפני החמה כי מחמימות הראש אי אפשרי לשאת אפי' דבר קל על עצמי שלא יחזיקו בי לעובר על דברי חכמים כאשר אזני שמעו דבר מאחריהם לאמר ולאחרים העושים כך, ומה שאמרו לי קצת שמפני דברים המותרים ואחרי' נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם היה לי להתירש אני משיב דדבר ברור הוא הביאו הטור י"ד סי' רי"ד לענין גדר' (י"ח ע"א) דלא מיקרי אי אתה רשאי להתירם בפניהם אלא כשיודעים שהם מותרים ואעפ"כ נהגו בהם איסור דהוי כאילו קבלו עליהם לאיסור, אבל אם הם חושבים שהוא אסור מדינא ולכן נוהגי' בו איסור רשאי כל א' להודיעם כחא דהיתרא שלא היתה כונתם אלא שדי להם במה שאסרה תורה וזה פשוט יי, אדרבה מפני שראיתי רוב הקהל הזה ורוב בני איטאליאה שלא נהגו בו איסור ראיתי, ללמד כי הם דברים המותרים כמו

20 יג ב. 21 השה ריבקינד עמי תיו הע' 32 ואילך.

22 בשולי הגליון בכתב ידו של ריאים: בכתבי מהר"ר איסרלן סי' רג ובגלוי הראש לא אשכח קפידא בהויא לאיסור.

שאם איישר חילי הייתי עושה בכמה דברים אחרים שתופסים עליהם בני איטאליאה שהיה ראוי לגדולי הדור שבינינו להראות או היתרם או התנצלותי ולא להודות לליואנטיני ואשכנזי שאנו כופרים והם היהודים החסידים, כי גם בנו דבר ה' ותורתו שבכתב ושבעים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים עלינו ועל בנינו לנצח נצחים; זה חלק מהמסק ששיתי או כי נאבד ממני ועתה לא זכרתי הכל לשוב להוציא מדעתי לקולמוס. אך האמת נכר לכל, וה' יעביר אותנו מלעבור עבירות חמורות וקלות אשר הם כן בעצם וירחיקנו ג"כ מהכיעור והדומה לו כי דבר זה אינו מהם בודאי ויצילנו מלהיות מהצבועים כי אם ברי לבב וזקני רוח בעבודתו אמן ²². עיין בסוף פנקס זה תשובה ע"ז, לזכותי ²⁴ הרופא מהר"ר עזריאל לאטיני ²⁵ ז"ל מפירארה.

אחרי שנים אשר כתבתי הדברי הנ"ל באה לידי תשובת מהר"ש לוריא ז"ל בעל חכמת שלמה וים שלמה והאיש גדול ונורא מאד אצל כל אנשי פולוניאה ואשכנז, ראה והפלא עם היות האשכנזי מן המחמירים הרבה בכיוצא באלה כנודע איך הוא מתיר לאכל ולשתות ולברך וללמוד בתורה ולהתפלל ולקרות קריאת שמע בגלוי הראש, וכ"ש ללכת ולעמוד לסבות שכתבתי אני, לא ידעתי בנפשי מה יענו הצבועים ולא הפרושים. (שאלה ²⁶ למי שראשו כבד יש לו היתר לישוב ולאכול בגלוי ראש.

תשובה, אין אני יודע איסור לברך בלא כסוי ראש ומהאריי פשוט לו שאסור בהזכרת השם בלא כסוי הראש ולא ידענא ממאי, והנה מצאתי שכתוב במס' סופרים יש בו מחלוקת שכתב פוחח הנראים כרעיו או בגדיו פרומים או מי שראשו מגולה פורס את שמע וי"א בכרעיו ובגדיו פרומים פורס, אבל לא בראשו מגולה ואינו רשאי להוציא אזכרה מפיו ע"כ, ור' ירוחם כתב בסוף נתיב י"ו שאסור לברך בגלוי הראש, ולולי שאינני רגיל לחלוק על הקדמונים א"ל שיש גדול שיסייעני הייתי נוטה להקל ולברך בגלוי הראש ואפילו לקרות ק"ש שרי, שהרי איתא במדרש רבה אמר ר' ברכיה מלך ב"ו משגר פרוטגמא שלו למדינה מה הם עושים כל בני המדינה עומדים על רגליהם ופורעים את ראשיהם וקוראים אותה באימה ביראה ברתת ובויע, אבל הקב"ה ית' אומר לישראל קראו ק"ש פרוטגמא ידי הרי לא הטרחתי עליכם לקרות לא עומדים ולא פורעים וכו' משמע להדיא דליכא אסור בפריעת ראש אלא שלא החמיר עליהם, ומה אעשה שכבר הורו לאיסור, אבל בזה תמידני שנהגו איסור בפריעת ראש אף בלא תפלה, ולא ידעתי מאין זה להם כי לא מצינו איסור בפריעת הראש כי אם לאשה כדאיתא בפ' המדיר ומן מדת חסידות כמו שחשיב שם אינך תיתי לי וכו', ועוד ראינו מפ"ק דקידושין דמסיק שם אמר ריב"ל אסור להלך ד' אמות (י"ח ע"ב) בקומה זקופה שנא' מלא כל הארץ כבודו רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ד' אמות בגלוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי, משמע דוקה בקומה זקופה הוא אסור אבל בגלוי הראש אין בו איסור, אלא שרב הונא החמיר על עצמו מכת מדת חסידות, ועכשיו הוא להיפך בקומה זקופה אינם נוהרים, ואדרבא הגאים והעשירים הולכים נטווי גרון, ובגלוי הראש נוהרים לא מחמת חסידות אלא סוברי דת יהודי הוא, עוד מצאתי

23 בשולי הגליון בכתב ידו של ריא"ם: עיין תרומת הדשן סי' י משיב אם פותר להזכרת ה' בכובע קש ולא משיב כלל לילך בג"ה, גם אי' שג"ה דאשה יש לו קצת סמך מן התורה ולא של איש ע"ש. השוה לזאת התשובה הנז' שאינה במישרין בנושא הנ"ל.

24 ברשימה השניה שבסוף כה"י הפסקים בקובץ שיש לי בארז: פסק מהרופא מהר"ר עזריאל אלאטיני בדבר גלוי הראש, בפני הגדולים, או מפני הקיץ, ופסק דמותר.

25 עיין במבוא. 26 זוהי תשובת רש"ל סי' עב.

כתוב הא דגלוי הראש וכו' היינו באויר השמים דוקא וכן נראה לפרש אהא דקומה זקופה אף שמלא כל הארץ כבודו מ"מ אינו נראה כאילו אינו משגיח בעושיהן כי אם מי שחולך באויר השמים ושם יש לו לזכור ולהתעורר, אף שמהרראי כתב שאין לחלק בין בית לחצר כי מלא כל הארץ כבודו היינו בהזכרת השם וכן מסתבר שמדת חסידות הוא שלא יתא בגלוי הראש כמו הולך ד"א באויר השמים, וכן מצאתי כתוב בשם הר"מ שכל זה מדת חסידות, אלא שהר"ף כתב שיש למחות שלא ליכנס בב"ה בגילוי הראש וכן הטור לא כתב יכסה ראשו אלא לגבי תפלה ולא גבי ק"ש ומה אעשה שהעם נהגו בו איסור ואיני רשאי להקל בפניהם, ושמעתי על חכם א' כשהיה לומד היה לומד בגילוי הראש ואמר שכבד עליו המשא ומ"מ נראה בעיני אף שאין איסור בדבר ואף לא מדת חסידות כשאינו מוכיר השם מ"מ לת"ח יש לו להזהר מאחר שהעם תופשים בו לקלותו לפריצות כאלו עובר על דת יהודית ואפילו לומד בחדרו אין לסמוך על זה שמא העם הארץ יראה ויקל בו, לא בחנם אמרו כל שאסור מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, ועכשיו אני אגלה את קלון האשכנזים בודאי מי ששותה יין נסך במלח של גויים ואוכל דגים מבושלים בכלים שלהם והמחמיר הוא שמאמין לפונדיקי' שלא בשלו בה אין חוששים עלי' ואין בודקים אחריו ונהגין בו כבוד אם הוא עשיר ותקיף, ומי שהיה אוכל ושותה בהכשר רק שהיה בגלוי הראש היו תופשין אותו כאלו יצא מן הכלל, ע"כ החכם עיניו בראשו שידע להשמר שלא יתפשו עליו ואם כבד עליו להניח על ראשו דבר כבד יכסה ראשו בבגד פשתן דק או במשי, ומ"מ נראה אפי' מי שירצה לברך ברכת נהנין והיא בלילה שאין לו כובע עליו או כשרוחץ באמבטי די לו במה שמבסה את ראשו בידיו אף שגדול אחר העתיק לאיסור. ומהרראי הביאו וראיתו מר"ת שכשהיה רוחץ בחמין והיה שותה היה מכסה בבגד כגור לבו כו', משמע דוקא בבגד ולא בידים, אין זה ראייה כי זה לא חשוב כסוי שדרך האדם להניח ידיו על לבו והרואה לא ידע שצריך לכסות את הלב אבל למעלה מראשו שתוא דבר הניכר מספיק בכסוי היד בפרט לפי מה שכתבתי שאין בו איסור כ"א חסידות מספיק לו כסוי היד בפרט באקראי בעלמא. תם) 21.

כב

כאשר הרצו הדברים ולקיל אל רבני פראגה יצאו ולא ידעו פרטן האשימוני חנם עד אשר כתבתי להם ריש מילין מפסקי וראמו ישר, ועוד יבוא בזה שמונת לשחק בכדור ובראקיסה בשבת 1.

מעשה שהיה במה שדרשתי בענין גלוי הראש כך היה לא מלבי ולא התחלתי אני בזה ברבים כי אם אחזני בציצת ראשי והכרחני (י"ט ע"א) לצאת ממחיצתי: החכם מהר"ר יצחק גרשון: במה שלא פעם א' ולא שתיים כי אם בכל שבת ושבת היה קורא בגרון מקלל ומנדה ומחרים בצעקות נמרצות מי שילך ויעמוד בכובע בידו, באומרו שזו אויל שחוק וקלות ראש וכו' ולא יקל אדם את ראשו וכו', והא דרב הונא דאמ' תיתי לית

22 בשולי הגליון: עיין לקמן דף... מה שכתב מסייע אלי מהר"ר עזריאל אלטיני הרופא ז"ל.

1 תשובה זאת הופיע ריבקינד בספר היובל לגינצבורג עמ' תכב—ג (חלק א עד ורק בשני תנאים אלו כבוד וחיים) ובתריבין ד, עמ' 76—366 (ע' הסוף). השוה: Henderson : Moses Provencal on Ball playing ב-J.Q.R. שנה כ"ז עמ' 1 ואילך.

2 כך צ"ל והערותו של ריבקינד (עמ' תכב ע"י 48) בטלת. 3 עיין עליו במבוא.

דלא סגינא וכו' וצוח כי כרוכיא שזה מרד ופשע אין למעלה חימנו, ויען כבר רוב בני איטאליאה נהגו היתר בזה בפרט פה בגיטו ואני בעצמי עודני מדבר עם שרים או מרוב החום, ורבים מעמי הארץ היו באים ואומרים לי אם אמת דבר החכם הזה אתה למה תעשה כה ולמה לא תמחה ביד העושים כן, הוכרתי לדבר ולומר שקלות ראש אינו גלוי ראש ושאליבא דכ"ע ודאי אין איסור בדבר הן ממה שכתב הכל בו⁶ בשם מהר"ם הביאו גם הב"י⁷ שמותר וכו' והא דר"ה מדת חסידות הוא הן מדברי הר"ף הן מהרמב"ם ויל שלא דבר בזה ושמעה"י קארו בש"ע⁸ כתב בקומה זקופה אסור ובגלוי הראש לא ילך וכו' ויישבתי דברי בעל הלבושים ויל שהגם שאומר אסור, סוף סימ' מ"ו סעיף ב' כתב או לפחות מדת חסידות הוא, וחזרתי על מוצא דבר זה אצל האומות שאינן משמץ ע"ז להראות הטבילה שלהם כמו שחשבו קצת כי אם לסימן ענוה לבקי בכותבי העתים ואמרתי ג"כ שאפשר שלפי מנהג המלבושים שלנו שאין אנו נושאים מצנפת כליואנטיני לעשות כבוד או מצטער מפני החום אפי' מדת חסידות ליכא דמ"ש גלויא דרישא עזותא תקיפא הוא משמע כפי מלבושיהם שאם ילך א' מהם בראשו המגולח בתער בלי מצנפת יחשב לו לעזות לא כן לנו, ואיני יכול לכתוב פה אלא ריש מלין דריש מילין ממה שיש לי בזה באורך כי ירא אנוכי מהוצאת האגרות, גם אצלי פסק ארוך מהרב פרווינצאל ממנטובה ויל בהיתר זה לגמרי ומגאונים אחרים נוחי נפש, וגם הרב הרופא הבקי בדינים כמהר"ר עזריאל אלאטיני יצ"ו מפירארה כתב לי פסק ברור בכך וכיוון לדעת, וגם במ"ש שהכל כפי המקום שהגם שהביאו קצת שאסור להתפלל יחף כתב הרמב"ם שאם מנהג אנשי המקום כך מותר, והרב קארו פסק כמהו, ואשכחן בדוכתי טובא בגמ' שהתירו במקום צערא דגופא ומפני הכבוד דברים שהם אסורים מדינא כ"ש זה אפילו מדה שיהיה להמנע ממנו הוא לבד משום חסידות, וסוף דבר כה יעשה לי אלקי וכה יוסיף לי תמיד כאשר דברתי בנדון זה ברבים וביחידים כך היה חותם דברי, דעו כי בכל כיוצא בזה המחמיר תע"ב ומי שאינו מצטער או שאינו עושה לכבוד גדולים לא יעשה כן, וגערת והוכחתי בפרהסיא על בחורים שהיו הולכים בלי כובע אפי' ביד להראות יופי קווצותיו תלתלים דבכה"ג חציפותא איכא והזכרתי שינהיגו בבנים הקטנים בכסוי הראש כי היכי דתהוי להון אימתא דשמיא שיוכלו לחנכם בשמע ותורה ולכת לב"ה שאסור להוציא אזכרה מפיו ולהכנס בב"ה בג"ה, כך היה מעשה חי נפשי לאלקי ואפילו לידי מדה זו לא באתי אם לא משך אותי בחבלי הבלי קללותיו החכם הנ"ל בפעירת פה בלי חק ואם לא שראיתי רבים הנוהגים היתר ומתי מספר המחמירים על עצמם, ורק בשני תנאים אלו כבוד וחום, ואמנם על מה שאמרו שדרשתי ברבים שמותר לשחק בכדור בשבת⁹ זה שקר וכזב להד"ם אפי' ברמיזה לא דברתי על ככה ברבים וקל להוכיח שהרי מלתא דמתאמרא באנפי תלת מאה ושית מאה לפחות כ"א מדרשותי ולא ימצא קטון או גדול שיאמר זה, אכן (י"ט ע"ב) רטין אמגושא ולא ידע מה רטין¹⁰, האמת כן היה, כי יום שבת א' הכריזו בב"ה מצד הגאון סראואל¹¹ גר"ו בגזרת ח"ח שמכאן והלאה לא יעזו שום א' ללכת לשחוק בכדור שקורין ראקיטה בשבת ושאותן שצחקו כבר כיון שחללו שבת יבאו ליטול תשובה על חלול שבת שעשו, ושם נקרה בני ר' מרדכי¹² וחם לבו בקרבו כדרך הבחורים, יען איננו נעדר ב"ה וידע ספר ומבין הוא, ואמר ברחוב הגיטו שלא על מה שגזרו הוא משיב.

4 סי' יא. 5 אי"ח סי' צא. 6 שם סי' ב.

7 השוה ריבקינד בתרביץ שם; הנדרסון שם עמ' 1-6. 8 טוטה כב, א.

9 עיי' עליו במבוא. 10 שם.

אבל שלא דברו שהיו ממחללי שבת כי לא כן הדין ושאינו כ"כ איסור, גם שם אז נקרא האלוף מהר"ר שלמה ספורנו¹¹ יצ"ו וגם אני הגעתי שם, ואמרנו שאין איסור בדבר עצמו אע"פ שטוב עשו למנוע הדבר גזרה אטו הנמשך מזה, דמשום משוה גומות ליכא דדבר שאינו מתכוין הוא, וגורר אדם מטה כסא¹² וכו', ואינו פסיק רישא ולא ימות בפרט בזו שקורין ראקיטה שיש בכל המקום רצפת אבנים קשה לא שייך בה טעם אשווי גומות וגמי ליכא משום פסיעה גסה, שהרי דין ברור הוא הביאווהו כל האחרונים בפרט בעל הלבושי א"ח סי' ש"א סעיף ה'¹³ ז"ל אסור לפסוע פסיעה גסה וכו' ובחורים המתענגים בקפיצתם ובמרוצתם מותר שזהו עונג שלהם וכן לראות כל דבר שמתענגים וכו' עכ"ל, ומת עוד אם הוא ז"ל כתב א"ח סי' ש"ח סעיף מ"ה ז"ל אסור לשחוק בשבת וי"ט בכדור מפני שאין שם כלי עליו ואינו ראוי לכלום אפי' לסגור ע"פ צלוחית דמיטנף ואטמים ואסור לטלטלו, ויש מתירין דהואיל והוא לשחוק מעונג שבת וי"ט הוא, והתירוהו ונותנין להקל עכ"ל, אי"כ אמרנו שאין בזה חלול שבת מצד עצמו אלא שמכמה פנים יש למחות¹⁴ דבר זה, וכאשר הרצייתי דברי' אלו אל¹⁵ הגאון סארוואל נר"ו אמר לי שמשם הק"ק הוסיף גופה משלו בדבר זה שהוא לא צוה לו לאמר שחללו את השבת, כזה וכזאת היה מה שהיה ויפיד ויודע כל שער עמי כי כן הוא, יראו נא עיני מעלת המורים והגאונים אם יש לשום עלי אשם ומה שגיתי יבינו לי ואם און בידי ארחיקהו ולא ישמעו עוד לקול מלחשים ופי מרמת אשר עלי דברו וילחמוני חנם יסכר כמשחול גבבא מעמרא¹⁶. וכסאם יתיה נקי ירום תנשא וגבה מאד לשלום, צעיר להיות באלפי עברי רבנן המחוקק אנש יא"מ.

כג

על הכהן שהיה רוצה לישא גרושה באומר שאינו ודאי כהן.

מריש נהא אמינא כי חזינא רבנן דרהטי בקן קולמוסא וקן מגילתא¹ למימר מילתא דפשיטא למגדר איסורא מה לי הבא מה לי התם, אם לכח אמיץ אינני ואם למשפט מת אחדש, עד אשר שבתי ואראה כי נאה דבר פשוט לשכל פשוט ונפשט מחומר עומקה של הלכה, דאדרבא בעומק המושג מי יביאני בקוצר המשיג, בכן לא אחשוך פי על דבר פשוט כאהל הנמתח בדברי מעל מראה כהן זה הרוצה לישא גרושה באומר של להיות מאנוסי הזמן אינו ודאי כהן, שלא נתכהן אלא ע"פ זקנה מגלילותיו שאמר' לאביו בצפת טוב"ב וליטול עטרה התנהג בה, ועכשו חפץ להרים המצנפת להסיר העטרה, ולעכבה נגד רצון התורה ולומדיה שיחיו, וגרסינן בפ' האשה רבה² ומייתי לה הרב אלפסי בפ' הזורק³ תניא ואשה גרושה מאישה אעפ"י שלא נתגרשה אלא מאישה פסולה לכהונה והיינו ריח גט דפוסל בכהונה, וכשם שריח גט פוסל בכהונה כן ריח כהונה פוסל ומעכב שלא ישא גרושה דטעמא חזא הוא דמחמרינן בקדושת הכהונה התם לפי ששם גט עליו והכא ששם כהן היה עליו כמה (כ' ע"א) שנים, כדאמרינן באותו סרק באותו האשה רבה⁴ א"ל הרי את מותרת לכל אדם וכו' אלמא הוי גיטא ורבנן איסור כהונה שאני, ועוד ה"ד אילימא דלא נישאת לא' מעידיה וכו' אלמא מפקינן לה מיניה וקשיא לרב דאמר לא תצא

11 שם. 12 תוספתא ביצה סוף פ"ב, גמרא שם כג, ב, ועוד. השה ב"י א"ח סי' שלו.

13 ז"ל: סוף פ"א וס"ב. 14 ריבקינן העתיק "לדחות".

15 ריבקינן טועה בהעתקה היות ולא עמד על טיב הצרופ לי וא". 16 על לשון ברכות ה, א.

1 על לשון גטין ו, א. 2 יבמות צד, א. 3 סוף הפרק. 4 פה, ב.